

Інформація
щодо організації дистанційного навчання
з дисципліни «Правознавство» ЛЕКЦІЇ
для студентів М 21-1, М 22-18, М-23-18. М24-18

ДАТА: 17.03 та 24.03. 2020

Тема Конституційне право України

1. Конституційне право України як галузь права та її місце в системі національного права України. Конституційні правовідносини.
2. Поняття, структура та класифікація Конституції України.
- 3 Основні засади конституційного ладу в Україні. Сутність народного суверенітету та народовладдя. Форми демократії в Україні
4. Конституційні права, свободи та обов'язки громадян України, гарантії їх дотримання.
5. Поняття громадянства України. Підстави набуття та припинення громадянства України.
6. Виборче право: поняття та принципи. Виборча система: поняття і види.
7. Референдум: поняття, соціальне значення та види.
- 8 Конституційно-правовий статус Верховної Ради України: порядок формування, строк повноважень, функції. Правовий статус народного депутата України.
- 9.Порядок обрання, повноваження Президента України. Акти Президента України.
10. Виконавча влада: поняття та зміст. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади.
11. Конституційно-правовий статус місцевих державних адміністрацій: порядок формування, структура, повноваження та акти.
12. Загальна характеристика судової влади України. Поняття, завдання, конституційні принципи (засади) правосуддя в Україні

1. Конституційне право України як галузь права та її місце

в системі національного права України. Конституційні правовідносини.

Конституційне право України — це система нормативних положень, які закріплюють та регулюють повноваддя народу, правовий статус людини і громадянина, організацію і діяльність органів державної влади та держави в цілому, засади місцевого самоврядування тощо.

Конституційне право має свій предмет правового регулювання, пов'язаний із регламентацією політично-правових відносин, спрямованих на реалізацію державно-владних функцій, забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Специфіка предмета знаходить свій вияв у тому, що її норми регламентують відносини, які складаються в усіх сферах життєдіяльності суспільства: політичній, економічній, соціальній, духовній. До предмету конституційно-правового регулювання відносяться: принципи, що характеризують становище людини в суспільстві її основні права і обов'язки; форми безпосередньої демократії (вибори, референдуми); систему, функціонування, діяльність та правовий статус законодавчої виконавчої і судової влади. Також до предмету регулювання конституційного права належать: територіальний устрій України, правовий статус Автономної Республіки Крим, символіка держави, основи правового статусу місцевого самоврядування.

Для того, щоб впливати на ці суспільні відносини, конституційне право використовує такі методи (прийоми та засоби): 1) метод заборони— забороняє певні дії суб'єктам конституційного права; 2) метод дозволу — дозволяє суб'єкту конституційного права обирати певний тип поведінки на власний розсуд; 3) метод зобов'язання — закріплює обов'язковий тип поведінки для суб'єкта конституційного права.

Під джерелами права в юридичному значенні розуміють форму вираження, об'єктивацію державної волі.

Види джерел конституційного права:

1. Конституція України;
2. Закони України, серед яких виділяють звичайні (регулюють певні питання), конституційні (вносять зміни до Конституції) та органічні

(встановлюють порядок організації та діяльності правових інститутів, вказаних у Конституції);

3. інші акти нормативного характеру, прийняті Верховною Радою України або шляхом всеукраїнського референдуму;

4. нормативні укази Президента України;

5. нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України;

6. рішення Конституційного Суду України;

7. міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України;

8. нормативно-правові акти колишніх СРСР та УРСР;

9. акти органів місцевого самоврядування.

Конституційно-правові відносини — це врегульовані нормами конституційного права України суспільні відносини, які містять в собі юридичний зв'язок між суб'єктами і державою, в формі взаємних прав і обов'язків, з приводу організації державної влади та державного устрою в цілому.

Суб'єктами конституційно-правових відносин є їх учасники, які мають суб'єктивні права і обов'язки. До них належать: народ України, Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Президент України, народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, органи місцевого самоврядування, громадяни України, суди, прокуратура та ін.

Об'єктами конституційно-правових відносин є: суверенітет народу, державний і національний суверенітет, територія, конституційний лад та його захист, людини її права і свободи та обов'язки, влада, волевиявлення народу, власність, громадянство, формування і діяльність політичних партій, громадських об'єднань, інших суб'єктів політичного процесу тощо.

2. Поняття, структура та класифікація Конституції України.

Конституція України – це єдиний нормативно-правовий акт, який має особливий характер і з допомогою якого український народ виражає свою суверенну волю, утверджує основні засади устрою суспільства і держави,

визначає систему і структуру державної влади і місцевого самоврядування, основи правового статусу особи, територіального устрою держави.

Чинна Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., має Преамбулу, 15 розділів, 161 статтю. Преамбула – вступна частина Конституції, вона містить найбільш принципові положення, ідейні мотиви, у яких зазначена головна мета прийняття конституції України. Перший розділ Конституції «Загальні засади», який закріплює засади конституційного ладу. Далі розміщені такі розділи: «Пава, свободи та обов'язки людини та громадянина», «Вибори, референдум», «Верховна Рада України», «Президент України», «Кабінет Міністрів України», «Інші органи виконавчої влади», «Прокуратура», «Правосуддя», «Територіальний устрій України», «Автономна Республіка Крим», «Місцеве самоврядування», «Конституційний Суд України», «Внесення змін до Конституції України», «Прикінцеві положення», «Перехідні положення».

Класифікувати Конституції можна за різними ознаками:

за політичним режимом – конституції бувають демократичні і авторитарні, серед останніх розрізняють тоталітарні;

за часом дії – постійні і тимчасові;

за формою правління – монархічні і республіканські;

за формою територіального устрою – федеративні й унітарні;

за порядком внесення змін – гнучкі, жорсткі та змішані;

за способом прийняття – народні та даровані;

за зовнішньою формою - писані й неписані;

за відповідністю реальним відносинам у суспільстві – реальні й фіктивні.

Конституція України є реальною, демократичною, унітарною, народною, жорсткою, писаною.

3 Основні засади конституційного ладу в Україні. Сутність народного суверенітету та народовладдя. Форми демократії в Україні

Конституційний лад — це система суспільних відносин, закріплених конституційно-правовими нормами, яка характеризується тим, що у країні дотримуються права і свободи людини, а діяльність державної влади обмежена нормами права. Основи конституційного ладу України закріплено у першому розділі Конституції України.

До основних засад конституційного ладу відносять:

1. верховенство права, що в контексті Основного Закону означає вищу юридичну силу Конституції України, її безпосереднє використання у повсякденному житті та пряму дію її норм;
2. державний суверенітет України, тобто самостійність і незалежність нашої держави від влади інших держав;
3. поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки;
4. народовладдя, під яким слід розуміти визнання українського народу єдиним джерелом влади та носієм народного суверенітету;
5. правовий статус людини і громадянина, згідно з яким права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю, а їх захист — головним завданням держави;
6. республіканська форма правління;
7. унітарна форма територіального устрою;
8. демократичний політичний режим;
9. визнання та гарантії місцевого самоврядування;
10. політична, економічна та ідеологічна багатоманітність.

Державні символи України – це встановлені Конституцією і законом України особливі розпізнавальні знаки, в яких втілені суверенітет, минуле й ідейні цінності нашої держави. До державних символів України відносяться:

Державний прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів;

Великий Державний Герб ще існує, але він має бути розроблений з урахуванням Малого Державного Герба та герба Війська Запорізького;

Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського в редакції, встановленій Законом України (Про державний Гімн України) від 6 березня 2003 р;

Столицею України є місто Київ.

4. Конституційні права, свободи та обов'язки громадян України, гарантії їх дотримання.

Аналізуючи терміни «права людини» і «права громадянина» слід відзначити, що права людини мають природний характер, оскільки людина отримує свої права від народження, а держава, у свою чергу, може їх закріпити чи не закріпити в Основному Законі. А права громадянина — це права, що мають позитивний (воле встановлений) характер і закріплюються за особою, яка має громадянство відповідної держави.

Громадянські права і свободи — це невід'ємні та невідчужувані права і свободи, які надані людині з моменту народження і які є основою правового статусу Конституція України закріплює такі громадянські права і свободи:

право на життя (ст. 27 Конституції України);

право на повагу до гідності людини (ст. 28 Конституції України);

право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23 Конституції України);

право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України);

право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України);

право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України)

невтручання у сімейне та особисте життя і право на інформацію (ст. 32 Конституції України);

право на свободу пересування, вільний вибір місця

проживання та вільне залишення території України (ст. 33

Конституції України);

право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх: поглядів і переконань (ст. 34 Конституції України);

право на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35 Конституції України);

Політичні права і свободи — це закріплені правом можливості людини брати участь в управлінні державними та суспільними справами. Конституція України закріплює такі політичні права і свободи:

право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36 Конституції України);

право громадян на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України);

право збиратися мирно, без зброї, і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 Конституції України);

право на звернення до органів влади та органів місцевого самоврядування (ст. 40 Конституції України);

Економічні права і свободи Економічні права і свободи — це права людини і громадянина у сфері економіки, які надають йому можливості бути учасником економічних відносин. Конституція України закріплює наступні економічні права і свободи людини і громадянина:

право власності (ст. 41 Конституції України);

право на підприємницьку діяльність (ст. 42 Конституції України).

Соціальні права і свободи — це права на достатній рівень життя та соціальний захист з боку суспільства і держави. Конституція України закріплює такі соціальні права:

право на працю (ст. 43 Конституції України);

право на страйк (ст. 44 Конституції України);

право на відпочинок (ст. 45 Конституції України);

право на соціальний захист (ст. 46 Конституції України);

право на житло (ст. 47 Конституції України);

право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48 Конституції України);

право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49 Конституції України).

Культурні права і свободи — це права, реалізація яких створює певні можливості доступу до світової культури, її засвоєння, використання і участі в її подальшому розвитку. Конституція України закріплює такі культурні права і свободи:

право на освіту (ст. 53 Конституції України);

свобода творчості (ст. 54 Конституції України);

право на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності (ст. 54 Конституції України).

Екологічні права і свободи Екологічні права і свободи — це група прав, що забезпечують людині безпечне для життя та здоров'я довкілля. Конституція України закріплює наступні екологічні права і свободи:

право на безпечне для життя і здоров'я (ст. 50 Конституції України);

право на відшкодування шкоди, завданої порушенням екологічних прав (ст. 50 Конституції України);

право на вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту (ст. 50 Конституції України).

Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина — це закріплена Основним Законом система методів та механізмів забезпечення реалізації прав і свобод. Наука конституційного права виділяє соціально-економічні, політичні та юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина.

Конституція України закріплює такі обов'язки людини та громадянина в Україні:

захист Вітчизни, незалежності та територіальної

цілісності (ст. 65 Конституції України) є обов'язком громадян України. Захист Вітчизни є не лише правовим, а й моральним обов'язком кожного громадянина України чоловічої статі, який досяг 18 років і не має права на звільнення або відстрочку від служби в армії.;

шанування державних символів України;

обов'язок не заподіювати шкоди природі та культурній спадщині України (ст. 66 Конституції України);

обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, установлених законом (ст. 67 Конституції України);

обов'язок неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68 Конституції України);

обов'язок піклування про дітей та непрацездатних батьків (ст. 51 Конституції України) ;

обов'язок набуття повної загальної середньої освіти (ст. 53 Конституції України).

5. Поняття громадянства України. Підстави набуття та припинення громадянства України.

Громадянство України - постійний правовий зв'язок особи та Української держави, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.

Інститут українського громадянства базується на принципах:

єдиного громадянства —

запобігання виникненню випадків без громадянства;;

неможливості позбавлення громадянина України громадянства

визнання права громадянина України на зміну громадянства;

неможливості автоматичного набуття громадянства України

рівності перед законом

збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

Громадянство України набувається:

1) За народженням (філіація) — при набутті громадянства України за народженням враховують два принципи: а) принцип права крові та б) принцип права ґрунту .

За народженням громадянство України набуває: а) особа, батьки або один з батьків якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України; б) особа, яка народилася на території України від осіб без громадянства, які на законних підставах проживають на території України, є громадянином України; в) особа, яка народилася за межами України від осіб без громадянства, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства іншої держави, є громадянином України; г) особа, яка народилася на території України від іноземців, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків, є громадянином України; д) особа, яка народилася на території України, одному з батьків якої надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків або набула за народженням громадянство того з батьків, якому надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, є громадянином України; е) особа, яка народилася на території України від іноземця і особи без громадянства, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства того з батьків, який є іноземцем, є громадянином України; є) новонароджена дитина, знайдена на території України, обоє з батьків якої невідомі.

2. За територіальним походженням — цей спосіб можуть обрати наступні категорії осіб: а) іноземець або дитина-апатрид, який сам або хоча б один з його батьків, дід чи баба, повнорідні брат чи сестра народилися або постійно проживають на території України; б) дитина, яка народилася чи постійно проживала на території України і є особою без громадянства, реєструється громадянином України за заявою одного з батьків або опікуна чи піклувальника; в) дитина, яка народилася на території України від батьків, які є іноземцями, і набула за народженням громадянство іншої держави або держав, яке було припинене, реєструється громадянином України за клопотанням одного з батьків або опікуна чи піклувальника;

3. Внаслідок прийняття до громадянства (натуралізація) — іноземець або особа без громадянства можуть бути за їх клопотаннями прийняті до громадянства України. Умовами прийняття до громадянства України є: а) визнання і дотримання Конституції та законів України; б) зобов'язання

припинити іноземне громадянство або неперебування в іноземному громадянстві; в) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років; г) отримання дозволу на постійне проживання в Україні; д) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування; е) наявність законних джерел існування.

4. Внаслідок поновлення у громадянстві України — так набувають громадянство колишні громадяни України, які з нього вийшли;

5. Внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування — дитина, яка є іноземцем або особою без громадянства і над якою встановлено опіку чи піклування громадян України або осіб, одна з яких є громадянином України, а друга — особою без громадянства, стає громадянином України з моменту прийняття рішення про встановлення опіки чи піклування;

6. Внаслідок встановлення опіки над особою, визнаною судом недієздатною — іноземець або особа без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах, визнані судом недієздатними, над якими встановлено опіку громадянина України, набувають громадянство України з моменту набрання чинності рішенням про встановлення опіки;

7. В зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного

чи обох батьків дитини — якщо один із батьків — громадянин України, а інший ні, то дитина набуває громадянство України за клопотанням того з батьків, хто є громадянином України;

8. Внаслідок встановлення батьківства — у разі встановлення батьківства дитини, мати якої є іноземкою або особою без громадянства, а батьком у судовому порядку визнається громадянин України, дитина незалежно від місця її народження

та місця постійного проживання стає громадянином України;

9. З інших підстав, передбачених міжнародними договорами України.

Громадянство України припиняється:

- внаслідок виходу з громадянства України;
- внаслідок втрати громадянства України;
- з підстав, передбачених міжнародними договорами України.

Для виходу з громадянства необхідне письмове клопотання особи та підтвердження того, що вона вже отримала або має гарантії отримання іншого громадянства.

Втрата громадянства України має місце: а) якщо громадянин України після досягнення ним повноліття добровільно набув громадянство іншої держави; б) якщо іноземець набув громадянство України і не подав документ про припинення іноземного громадянства або декларацію про відмову від нього; в) якщо іноземець набув громадянство України і скористався правами або виконав обов'язки, які надає чи покладає на нього іноземне громадянство; г) якщо особа набула громадянство України внаслідок подання свідомо неправдивих відомостей або фальшивих документів; д) якщо громадянин України без згоди державних органів України добровільно вступив на військову службу, на роботу в службу безпеки, правоохоронні органи, органи юстиції або органи державної влади чи органи місцевого самоврядування іншої держави.

Система та повноваження органів, які беруть участь у вирішенні питань щодо громадянства України. Питання громадянства України вирішує Президент України. Він видає Укази про прийняття до громадянства України та про його припинення. Датою припинення громадянства України є дата видання відповідного Указу Президента України. У прийнятті рішень з питань громадянства Президентіві допомагають такі органи: Комісія при Президентіві України з питань громадянства, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, Міністерство закордонних справ, дипломатичні представництва та консульські установи.

6. **Виборче право: поняття та принципи. Виборча система: поняття і види.**

Виборче право – це конституційно-правовий інститут, який об'єднує в собі норми Конституції України і норми поточного виборного законодавства, якими закріплено основоположні принципи участі громадян у виборах, порядок призначення, підготовки і проведення виборів, а також порядок і процедури встановлення результатів народного волевиявлення.

Ст. 71 Конституції України та поточне виборче законодавство закріпили такі принципи виборчого права в Україні:

Принцип загального виборчого права

Принцип вільного виборчого

Принцип рівного виборчого права

Принцип прямого виборчого права

Принцип таємного голосування

Принцип особистого голосування

Виборча система — це інститут конституційного права, що регулює суспільні відносини, які пов'язані із способом розподілу представницьких мандатів залежно від результатів голосування. Наука конституційного права виділяє три основні виборчі системи, що існують у сучасному світі: мажоритарна (система більшості), пропорційна (система пропорційного представництва), мажоритарно-пропорційна (змішана система).

Мажоритарна виборча система в основу якої покладено принцип більшості. За цією системою виборці голосують за конкретних осіб, а обраним вважається той із кандидатів, який отримав законодавчо встановлену більшість голосів виборців: відносну, абсолютну або кваліфіковану (в залежності від цього розрізняють мажоритарні системи відносної, абсолютної або кваліфікованої більшості).

Пропорційна виборча система — це система, за якою представницькі мандати розподіляються між партіями (або їх виборчими блоками) пропорційно отриманим голосам виборців. Пропорційна виборча система можлива лише у багатомандатних округах, зокрема в загальнодержавному. Виборці голосують не за певного кандидата, а за список кандидатів від партії (блоку), тому чим більше голосів виборців отримує партія, тим більше її представників отримують представницькі мандати. Для того щоб уникнути швидкого росту кількості дрібних партій, які можуть потрапити до парламенту, законодавством України встановлено трьохвідсотковий загороджувальний бар'єр (виборчий поріг), згідно з яким до розподілу депутатських мандатів під час парламентських виборів допускаються лише ті партії та виборчі блоки, які набрали більше ніж 3 % від загальної кількості виборців, що взяли участь у голосуванні.

Змішана виборча система — це система, яка поєднує в собі елементи мажоритарної та пропорційної систем, з метою використання їх переваг. Така система, як правило, використовується у країнах, які шукають політичного компромісу між різними політичними силами або у країнах, де відбувається становлення власної виборчої системи. Зокрема, одна половина складу

Державної Думи Росії обирається за мажоритарної системою відносної більшості, а друга — за партійними списками відповідно до пропорційної виборчої системи. Аналогічний закон про вибори народних депутатів України діяв донедавна в нашій країні.

Виборча система України є пропорційно –мажоритарною. Вибори народних депутатів здійснюються на засадах пропорційної виборчої системи з обранням депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками від політичних партій та виборчих блоків політичних партій.

Президент України обирається за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості (а при повторному голосуванні – відносної більшості).

Вибори депутатів місцевих рад здійснюється за пропорційною та мажоритарною виборчими системами.

7. Референдум: поняття, соціальне значення та види.

Відповідно до чинного Закону «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» референдум – це спосіб прийняття громадянами шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення.

Референдуми можна класифікувати за такими ознаками:

- за територією проведення виділяють такі референдуми: а) всеукраїнський; б) референдум Автономної Республіки Крим; в) місцевий референдум;

- за юридичною силою рішень, що прийняті референдумом виділяють: а) імперативний — рішення мають найвищу юридичну силу та є обов'язковими для виконання; б) консультативний — проводиться лише з метою отримання думки народ стосовно питання, яке вирішує державна влада, а тому не має вищої юридичної сили та обов'язкового характеру.

- за ініціатором проведення виділяють: а) петиційний референдум — проводиться на вимогу громадян; б) референдум з ініціативи органу державної влади чи місцевого самоврядування.

- за юридичними підставами проведення виділяють: а) обов'язковий референдум — проводиться при вирішенні питань про зміну території

України та при внесенні змін до I, III і XIII розділів Конституції України; б) факультативний — проводиться з питання, яке згідно із законами України може бути вирішене як шляхом референдуму, так і законодавчим шляхом.

• за часом проведення всеукраїнський референдум може бути: а) допарламентський — проводиться для визначення ставлення громадян до рішення, що збирається прийняти відповідний державний орган; б) післяпарламентський — проводиться для затвердження закону, прийнятого парламентом; в) позапарламентський закон приймається на референдумі в обхід парламенту

8 Конституційно-правовий статус Верховної Ради України: порядок формування, строк повноважень, функції. Правовий статус народного депутата України.

Верховна Рада України — це єдиний законодавчий орган в Україні; представницький орган, який складається із 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного, вільного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування, строком на п'ять років.

Новий склад Верховної Ради України вважається обраним у день офіційного повідомлення Центральною виборчою комісією України про обрання не менш як 2/3 депутатів від конституційного складу Верховної Ради. Верховна Рада працює сесійно. Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на 30 –тий день після офіційного оголошення результатів виборів. Преше засідання Верховної Ради України відкриває найстарший за віком депутат. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року. Позачергові сесії Верховної Ради України на вимогу Президента України, із зазначенням порядку денного, скликаються головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менше 1/3 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Компетенція Верховної Ради України -це її повноваження, що закріплені у Конституції України. Відповідно до ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належать: внесення змін до Конституції України;призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 Конституції;прийняття законів; затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за

виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; призначення виборів Президента України у строки, передбачені Конституцією; заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України; оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України; усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту); розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України; надання згоди на призначення Президентом України Прем'єр-міністра України тощо.

9. Порядок обрання, повноваження Президента України. Акти Президента України.

Порядок проведення виборів Президента України визначають ст. 103 Конституції України та Закон України «Про вибори Президента України» від 18 березня 2004 р. Президент України обирається безпосередньо громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Вибори Президента України можуть бути черговими, позачерговими повторними. Одна й та ж сама особа не може бути Президентом більше двох строків підряд. Свої обов'язки Президент виконує до вступу на пост новообраного Президента. Звання Президента зберігається за ним довічно, за виключенням випадків, коли його було усунено з поста в порядку імпичменту.

Президент України: є Головнокомандуючим Збройних Сил України, очолює Раду національної безпеки і оборони України, забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України.

Компетенцію Президента України складають його повноваження, якими його наділяє Конституція України з метою забезпечення реалізації його

функцій як глави держави. Повноваження Президента закріплено у ст. 106 Конституції України:

У сфері забезпечення державного суверенітету, національної безпеки та оборони Президент України: є Головнокомандуючим Збройних Сил України, очолює Раду національної безпеки і оборони України, забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України.

У сфері представницьких повноважень Президент України: звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав.

У сфері законодавчої влади Президент України: призначає всеукраїнський референдум щодо внесення змін до Конституції України, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою; призначає позачергові вибори до Верховної Ради України; припиняє повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися; підписує закони, прийняті Верховною Радою України; має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України; має право законодавчої ініціативи у Верховній Раді.

У сфері виконавчої влади Президент України: призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України; припиняє його повноваження та приймає рішення про його відставку; призначає за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їхні повноваження на цих посадах; призначає на посади та звільняє з посад за згодою Верховної Ради України Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, Голову Державного комітету телебачення і

радіомовлення України; утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

У сфері судової влади Президент України: призначає третину складу Конституційного Суду України; утворює суди у визначеному законом порядку; здійснює помилювання; здійснює перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років.

У сфері формування органів держави та призначення посадових осіб Президент України: призначає за згодою Верховної ради України на посаду Генерального прокурора України та звільняє його з посади; призначає половину складу Ради Національного банку України; призначає половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

До прерогатив Президента України відносять такі повноваження: присвоєння вищих військових звань, вищих дипломатичних рангів та інших вищих спеціальних звань і класних чинів; нагородження державними нагородами; встановлення президентських відзнак та нагородження ними; прийняття рішень про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні; створення у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб.

Відповідно до ч. 2 ст. 106 Конституції України Президент України видає акти у формі указів і розпоряджень, які є обов'язковими до виконання на території України. Указ — це правовий акт Президента, адресований до невизначеного кола фізичних та юридичних осіб, державних органів та організацій з найбільш важливих питань, віднесених до його компетенції. Розпорядження — це індивідуальний правовий акт Президента, який носить організаційний характер.

Ст. 108 Конституції України передбачає такі підстави для дострокового припинення повноважень Президента України:

1. Відставка.

2. Неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я.

3. Усунення з поста в порядку імпічменту

4. Смерть. У разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання обов'язків Президента України покладається на Прем'єр-міністра України. Але він не може виконувати повноваження Президента, передбачені пунктами 2, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 22, 25, 27 статті 106 Конституції України.

10. Виконавча влада: поняття та зміст. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади.

Виконавча влада — це система виконавчо-розпорядчих державних органів, які здійснюють безпосереднє керівництво (управління) державними справами.

Систему органів державної виконавчої влади в Україні становлять органи різних рівнів:

- Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі органів виконавчої влади;
- центральні органи виконавчої влади: міністерства, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом;
- обласні державні адміністрації;
- Київська та Севастопольська міські державні адміністрації;
- районні державні адміністрації;
- районні державні адміністрації в містах Києві та Севастополі;
- територіальні органи міністерств, державних комітетів, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом (управління, департаменти, відділи тощо).

За порядком діяльності органи виконавчої влади поділяються на колегіальні (Кабінет Міністрів України) та єдиноначальні (міністерства, місцеві державні адміністрації); за характером компетенції бувають загальної (Кабінет Міністрів України), галузевої (Міністерство освіти і науки України) та міжгалузевої (спеціальної) компетенції (Антимонопольний комітет України, державна податкова адміністрація України); назви мають такіб кабінет, рада, міністерство, державний комітет, департамент, казначейство,

служба, комітет, комісія, фонд, адміністрація, агентство, управління, відділ тощо.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, який спрямовує, координує і контролює діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій. Правовий статус Кабінету Міністрів України та виконавчої влади закріплено у VI розділі Конституції України.

До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр міністри, міністри.

Повноваження Кабінету Міністрів України відповідно до ст. 116 Конституції України: 1) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; 2) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; 3) забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; 4) розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; 5) забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону; 6) розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання; 7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю; 8) організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи; 9) спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади.

До системи центральних органів виконавчої влади України входять міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Серед поточного законодавства для визначення правового статусу центральних органів виконавчої влади найбільше значення має «Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади», затверджене Указом Президента України від 12 березня 1996 р. № 179/96а, Указ Президента України від 15 грудня 1999 р. № 1572/99 «Про систему центральних органів

державної влади». Ці акти закріплюють перелік центральних органів виконавчої влади та визначають їх правовий статус, організаційні та правові форми діяльності. Розглянемо основні аспекти цих актів.

11. Конституційно-правовий статус місцевих державних адміністрацій: порядок формування, структура, повноваження та акти.

Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації. Правовий статус місцевих державних адміністрацій закріплено у ст. 118-119 Конституції України та Законі України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р.

Повноваження місцевих державних адміністрацій визначені Конституцією та поточним законодавством України. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують: 1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади; 2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян; 3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин — також програм їх національно-культурного розвитку; 4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів; 5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм; 6) взаємодію з органами місцевого самоврядування; 7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

На виконання Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, власних і делегованих повноважень голова місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видає розпорядження, а керівники управлінь, відділів та інших структурних підрозділів — накази. Розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, прийняті в межах їх компетенції, є обов'язковими для виконання на відповідній території всіма органами, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами та громадянами.

12. Загальна характеристика судової влади України. Поняття, завдання, конституційні принципи (засади) правосуддя в Україні

Судову владу України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України.

Конституційні засади (принципи) правосуддя закріплено у ст. 129 Конституції України:

законність;

рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

забезпечення доведеності.

змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості

підтримання державного обвинувачення в суді прокурором.

гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами

забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду

обов'язковість рішень суду

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності і спеціалізації. За принципом спеціалізації виділяють господарські, адміністративні та інші суди, визначені законодавством України як спеціалізовані. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди. Систему судів загальної юрисдикції складають:

- Верховний Суд України;
- вищі спеціалізовані суди;
- апеляційні суди, Апеляційний суд України;
- місцеві суди.

Повноваження Верховного Суду. Верховний Суд України: 1) розглядає у касаційному порядку рішення загальних судів у справах, віднесених до його підсудності процесуальним законом; 2) переглядає в порядку повторної касації усі інші справи, розглянуті судами загальної юрисдикції в касаційному порядку; у випадках, передбачених законом, розглядає інші справи, пов'язані з виключними обставинами; 3) дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики

та аналізу судової статистики; 4) у разі необхідності визнає нечинними роз'яснення Пленуму вищого спеціалізованого суду; 5) дає висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; 6) надає за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; 7) звертається до Конституційного Суду України у випадках виникнення у судів загальної юрисдикції при здійсненні ними правосуддя сумнівів щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів; 8) веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, знайомиться в судах з практикою застосування законодавства; 9) у межах своїх повноважень вирішує питання, що впливають з міжнародних договорів України; представляє суди загальної юрисдикції у зносинах із судами інших держав; 10) здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Повноваження місцевого суду: 1) місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності; 2) місцеві загальні суди розглядають кримінальні та цивільні справи, а також справи про адміністративні правопорушення; 3) місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності.

Повноваження апеляційних судів. Апеляційні суди: 1) розглядають справи в апеляційному порядку відповідно до процесуального закону; 2) розглядають по першій інстанції справи, визначені законом (крім апеляційних господарських судів); 3) ведуть та аналізують судову статистику, вивчають і узагальнюють судову практику; 4) надають методичну допомогу у застосуванні законодавства місцевим судам; 5) здійснюють інші повноваження, передбачені законом.

Повноваження вищого спеціалізованого суду. Вищий спеціалізований суд: 1) розглядає в касаційному порядку справи відповідної судової юрисдикції, а також інші справи у випадках, визначених процесуальним законом; 2) веде та аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику; 3) надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції України та законів у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань

застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції; 4) здійснює інші повноваження, передбачені законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. В.І.Шмеріга, Н.М.Крестовська. Конституційне право України.Інтерактивний курс. – Х.: Одісей,2006. – 240 с
2. Алебастрова И.А. Конституционное право зарубежных стран: Учеб. пособие.- М.: Юрайт.- М., 2001.- 640 с.
3. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо и Л.М. Знтина.— М.: НОР-МА, 2001.- 832 с.
4. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілко.— К.: Наукова думка, 1999.— 735 с.
5. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Ю. М. Тодики і В.С. Журавського.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006.— 544 с.
6. Кравченко В. В. Конституційне право України. Навчальний посібник.- К.: Атіка, 2005.- 480 с.
7. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник.- К.: Юрінком Інтер, 2002.- 536 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України,— 1996.— № 30.- Ст.141.

Конституція Автономної Республіки Крим. Прийнята на II сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим 21 жовтня 1998 року// Відомості Верховної Ради України.— 1999.— № 5-6.— Ст. 43.

Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 6

квітня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України.— 2004.- №. 30-31- Ст. 382.

Про вибори народних депутатів України: Закон України від 25 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України.— 2004,— № 27-28,- Ст.366.

Про вибори Президента України: Закон України від 18 березня 2004 року// Відомості Верховної Ради України,— 2004.— № 20-21.— Ст. 291.

Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15 січня 1998 року // Відомості Верховної Ради України.— 1998.— № 25.— Ст. 146.

Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року// Відомості Верховної Ради України.— 2001.— № 13.— Ст. 65.

Про державну податкову службу України: Закон України від 4 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради України.— 1991,— № 6.- Ст. 38; 1994.- № 15.- Ст. 84; 1995.- № 1.- Ст. 3; № 30.- Ст. 229; 1996.-№31.- Ст. 148.

Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України.- 1993.- № 52.- Ст. 490; 1995.-№ 34,- Ст. 268.

Про друковані засоби масової інформації в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України.- 1993.- № 1.- Ст. 1.

Про Збройні Сили України: Закон України від 5 жовтня 2000 року/ /Відомості Верховної Ради України.-2000,- № 48,- Ст. 410.

Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України.— 1996,— № 47,— Ст. 256.

ДАТА: 31.03 та 7.04. 2020

Тема Адміністративне право

1. Поняття адміністративного права. Відносини, які регулює адміністративне право України.

2. Поняття державного управління.

3. Поняття і підстави адміністративної відповідальності.

4. Види адміністративних стягнень.

5. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх

1. Поняття адміністративного права. Відносини, які регулює адміністративне право України.

Адміністративне право регулює відносини управлінського характеру, тобто відносини у галузі виконавчої діяльності держави.

Щоб суспільні відносини могли належати до управлінських, вони мають відповідати двом основним умовам. По-перше, в них обов'язково мають брати участь спеціальний суб'єкт — як правило, орган виконавчої влади або його представник (в окремих випадках управлінські відносини виникають у внутрішньо організаційній діяльності інших державних органів, а також при здійсненні представниками деяких об'єднань громадян зовнішньо владних функцій); по-друге, цей спеціальний суб'єкт має бути наділений владними повноваженнями, тобто здійснювати виконавчо-розпорядницьку діяльність.

Структура адміністративно-правових відносин:

Суб'єкти – одним і з учасників адміністративно- правових відносин – посадова особа або орган державної виконавчої влади , що діють в рамках своєї компетенції.

Об'єкт – адміністративно-правових відносин є соціальне благо, з приводу якого виникли ці відносини.

Змістом адміністративних відносин є права і обов'язки їх учасників.

Як видно з зазначеного, щодо адміністративно-правових відносин одна зі сторін завжди є спеціальним суб'єктом, наділений владними повноваженнями. Іншими суб'єктами (іншою стороною) можуть бути органи

виконавчої влади, державні підприємства, установи, організації, недержавні підприємства, об'єднання громадян, громадяни. Останні виступають як системи, якими управляють.

У кожних конкретних адміністративно-правових відношеннях суб'єкти здійснюють надані їм права і покладені на них обов'язки, пов'язані з об'єктом правовідносин, тобто тим, із приводу чого вони виникають. Таким об'єктом виступає поведінка суб'єктів. У певних випадках дії суб'єктів можуть бути пов'язані з різними речами, результатами творчої діяльності, особистими нематеріальними благами і т.п. Проте й у цих випадках об'єктом правовідносин є поведінка, а перераховані блага — їх предметом.

Юридичні факти, у зв'язку з якими виникають, змінюються або припиняються адміністративні правовідносини, різні. Ними можуть бути як дії (правомірні і неправомірні), так і події.

2. Поняття державного управління

Державне управління є частиною соціального управління, тобто управління людьми і їхніми колективами з боку державних органів. Усі органи державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) здійснюють певний керуючий вплив. Стосовно цього говорять про управління державою, тобто про регулювальну діяльність держави в цілому. Таке управління ще називають державним управлінням у «широкому» значенні. Державне ж управління в «вузькому» (або власному) розумінні здійснюється органами виконавчої влади. Саме воно складає предмет адміністративного права.

Державне управління характеризується низкою специфічних ознак, що визначають його суть. Воно має загальнодержавний характер, тобто охоплює всі сторони життя суспільства: виконавча діяльність здійснюється на засадах закону і тому називається підзаконною; об'єктами цієї діяльності є галузі економіки, соціально-культурного й адміністративно-політичного будівництва; у процесі зазначеної діяльності організуються відносини між людьми і їх колективами, тобто вона має організуючий зміст; здійснюється управлінська діяльність повсякденно і безупинно; вона має юридично владний або розпорядницький характер. Таке управління найяскравіше відображає специфіку державного управління. Кожному органу управління держава надає визначений обсяг розпорядницьких прав, за допомогою яких досягаються цілі виконавчої діяльності. Саме тому органи державного

управління називають виконавчо-розпорядницькими, а здійснювану ними діяльність — виконавчо-розпорядницькою.

Таким чином, державне управління в Україні — це підзаконна, юридично владна, організуюча діяльність особливої групи органів держави, що полягає в практичному виконанні законів у процесі повсякденного управління господарським, соціально-культурним і адміністративно-політичним будівництвом.

3. Поняття і підстави адміністративної відповідальності

Адміністративна відповідальність як вид юридичної відповідальності є застосування до осіб, що вчинили адміністративні правопорушення, адміністративних стягнень, що тягне для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального або особистого характеру і накладаються уповноваженими на те органами або посадовими особами на підставах і в порядку, встановленими нормами адміністративного права.

Основним нормативним актом, що регулює адміністративну відповідальність, є Кодекс про адміністративні правопорушення (КпАП), що закріплює поняття адміністративного правопорушення, види адміністративних стягнень, правила і порядок їхнього застосування, систему складів адміністративних правопорушень тощо, тобто утворює нормативні засади адміністративної відповідальності.

Фактичною підставою адміністративної відповідальності є адміністративне правопорушення (проступок), під яким розуміється посягання на державний або суспільний лад, власність, права і свободи громадян, на

встановлений порядок управління протиправною, винною (умисною або . необережною) дією або бездіяльністю, за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Ознаками адміністративного правопорушення, як випливає з наведеного визначення, є суспільна шкідливість, протиправність, винність і адміністративна караність.

Суспільна шкідливість адміністративного правопорушення означає, що ним заподіюється шкода суспільним відносинам, які охороняються: державному і суспільному порядку, власності, правам і свободам громадян,

установленому порядку управління. Ця шкода може бути як матеріальною, так і іншою (моральною, організаційною і т.п.).

Протиправність провини — це порушення загальнообов'язкових правил, установлених державою. Адміністративне правопорушення може виражатися як у протиправній дії, так і в протиправній бездіяльності. У першому випадку відбувається дія, заборонена законом (наприклад розпивання спиртних напоїв у громадських місцях), в іншому правопорушник не діє, коли закон • вимагає активних дій (наприклад, відмова свідка з'явитися в суд).

Під винністю адміністративного правопорушення розуміється ставлення особи до вчиненої дії (бездіяльності). Провина може бути умисною або необережною.

Адміністративна караність провини виражається в тому, що за його вчинення законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна караність означає можливість застосування до порушника адміністративного стягнення, хоча реально воно може і не накладатися (наприклад у разі звільнення від адміністративної відповідальності).

Юридичною підставою адміністративної відповідальності є склад адміністративного проступку, під яким розуміють сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, які передбачені законом і характеризують поведінку як адміністративне правопорушення. Названі ознаки поділяються на обов'язкові (властиві для всіх проступків) та факультативні (властиві лише для окремих проступків у передбачених законом випадках).

Адміністративна відповідальність — це застосування до осіб, що вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, які тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки морального, майнового або особистого характеру і накладаються уповноваженими на те органами або посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права

4. Види адміністративних стягнень

Адміністративне стягнення — захід адміністративної відповідальності, якого вжито з метою виховання особи, що вчинила адміністративний проступок, у дусі дотримання законів, поваги до правил гуртожитку, а також попередження скоєння нових правопорушень як тим самим правопорушником, так і іншими особами.

У статті 24 КпАП названі сім видів адміністративних стягнень: попередження, штраф, вилучення предмета відшкодування, конфіскація, позбавлення спеціального права, виправні роботи й адміністративний арешт.

Попередження визнається адміністративним стягненням у тому випадку, якщо воно виноситься в письмовій формі або фіксується іншим установленим способом. Це стягнення носить характер морального осуду правопорушника, офіційного застереження його від здійснення нових порушень.

Штраф — це майнове стягнення, що складається з вилучення в порушника визначених грошових сум у доход держави. Тепер розміри штрафу залежать від офіційно встановленого неоподатковуваного податком мінімуму доходів громадян і в разі зміни останнього теж змінюються.

Вилучення предмета відшкодування, що виявився знаряддям здійснення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, полягає в його примусовому вилученні і подальшій реалізації з передачею виручених сум колишньому власникові за винятком витрат для реалізації вилученого предмета.

Конфіскація — це примусове безоплатне повернення майна у власність держави. Адміністративне законодавство припускає конфіскацію конкретного майна — предмета, що став знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, і грошей, отриманих унаслідок учинення такого правопорушення. Конфіскований може бути, як правило, лише предмет, що перебуває в особистій власності порушника.

Позбавлення спеціального права, наданого громадянину (право управляти транспортним засобом, право полювання), — за грубе або систематичне порушення цього права на термін до трьох років.

Виправні роботи — на термін до двох місяців із відбуванням їх замість роботи правопорушника. Суть їх полягає в тому, що з заробітку особи утримується до 20% у доход держави. Застосувати це стягнення може тільки суд (суддя). Адміністративний арешт — якнайсуворіше адміністративне стягнення. Що виражається в короткостроковому (до 15 діб) позбавленні порушника волі і призначається тільки судом (суддею). Адміністративний арешт не може застосовуватися до вагітних жінок, жінок, що мають дітей у віці до 12 років, до неповнолітніх, інвалідів I і II груп.

Крім розглянутих стягнень, КпАП передбачає можливість застосування До іноземних громадян і осіб без громадянства адміністративного виселення за межі України.

5. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх

До осіб, що вчинили адміністративні правопорушення у віці від 16-ти до 18-ти років, як правило, вживаються заходи впливу виховного характеру, передбачені статтею 24 КпАП. До таких заходів належать: зобов'язання привселюдно або в іншій формі попросити вибачення в потерпілого, попередження, догана або сувора догана, передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, що їх заміняють, педагогічному або трудовому колективу з його згоди, а також окремим громадянам на їхнє прохання.

В окремих випадках неповнолітні у віці від 16-ти до 18-ти років можуть нести адміністративну відповідальність на загальних підставах (у разі здійснення дрібного розкрадання, порушення правил дорожнього руху, дрібного хуліганства, стрілянини з вогнепальної зброї в населених пунктах, злісної непокори законному розпорядженню чи вимогам працівника міліції та порушення правил поведження з вогнепальною зброєю). Проте й у цих випадках не виключається вжиття заходів, передбачених статтею 24 КпАП, якщо з урахуванням характеру вчиненого правопорушення й особистості порушника до нього доцільно вживати такі заходи. Це правило не поширюється лише на осіб, що вчинили злісну непокору, що завжди несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах.

Існують деякі особливості накладення адміністративних стягнень на неповнолітніх, коли вони несуть відповідальність на загальних підставах. Так, здійснення адміністративного правопорушення неповнолітнім визнається обставиною, що пом'якшує відповідальність. До неповнолітнього не застосовується найтяжче стягнення — адміністративний арешт.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: У 2т.: / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – Т.1 Загальна частина. – К.: Юрид. думка, 2004. –584с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник: У 2т.: / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – Т.2 Особлива частина. – К.: Юрид. думка, 2005. 624с.
3. Адміністративне право України: навч. посібник / За заг. ред. Т.О. Коломoeць, Г.Ю. Гулевської . – К.: Істина, 2007. – 216с.
4. Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. С.В. Ківалова. – Одеса: “Юридична література”, 2003. – 896с.
5. Гончарук С.Т. Основи адміністративного права України: Навч. Посіб. – К., 2004. – 300с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – К.: Атіка, 2002. – 189с.
7. Кодекс Украины об административных правонарушениях: Научно-практический комментарий. – 4 изд. – Х.: Одиссей, 2003. – 880с.
8. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / Ківалов С.В., Харитонов О.І., Пасенюк О.М., Аракелян М.Р. та ін.. / За ред. С.В. Ківалова, О.І. Харитонової. – Х.: Одиссей, 2005. – 552с.
9. Адміністративне право України: підручник для юридичних ВУЗів і фак-тів) / Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. – Х., Право, 2000. – 516 с.

Цивільне та сімейне право України

1. Поняття, предмет, метод цивільного права України. Цивільне законодавство України.
2. Суб'єкти цивільного права
4. Правове регулювання відносин власності
5. Правове регулювання договірних зобов'язань.
6. Цивільно-правова відповідальність.

7. Спадкові правовідносини.

8. Шлюбно-сімейні відносини.

1. Поняття, предмет, метод, функції і принципи цивільного права України. Цивільне законодавство України.

Цивільне право України є встановленою або санкціонованою державою системою правових норм, які регулюють майнові й особисті немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленню і майновій самостійності їхніх учасників, у тому числі відносини, що складаються у галузі підприємництва.

Предметом цивільно-правового є регулювання, суспільних відносин, що регулюються нормами цивільного права. Сфера суспільних відносин, регульованих цивільним правом, велика. З їхньою розмаїтістю суб'єкти цивільного права стикаються постійно. Фізичні особи (люди) для задоволення своїх повсякденних потреб вступають у відносини купівлі-продажу, майнового найму, побутового підяду, зберігання, комісії та ін. Юридичні особи у своїй практичній діяльності вступають у відносини для придбання сировини, матеріалів, виробів і комплектуючих, а також для реалізації виробленої продукції, товарів, будівництва виробничих та інших об'єктів, перевезення вантажів тощо шляхом підписання відповідних цивільно-правових угод. В усіх цих і безлічі інших схожих прикладах мова йде про ті стосунки, які складають найбільшу частину відносин, котрі є предметом цивільного права і називаються майновими.

Під майновими відносинами розуміються відносини, котрі виникають між суб'єктами цивільного права з приводу різного роду матеріальних благ, тобто речей, робіт, послуг, іншого майна в широкому смислі цього слова, у процесі їхнього виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Іншу і більш важливу групу відносин, які регулюються цивільним правом, складають особисті немайнові відносини. Об'єктом цих відносин є не речі (не майно), а блага, невіддільні від особистості учасників таких відносин (наприклад, їхня честь, гідність, ділова репутація й інші права громадян, передбачені розділом II Конституції України) чи результати їхньої творчої праці (літературний та художній твір, винахід тощо).

Цивільний кодекс України складається з 6 книг, 90 глав, 1308 статей. Внутрішня побудова Цивільного кодексу України відповідає структурі цивільного права, тобто Кодекс має Загальну та особливу частини. Загальна частина містить норми, що визначають статус учасників цивільно-правових відносин, об'єкти цивільних прав, поняття правочину, представництва, строків та термінів, позовної давності. Особлива частина Цивільного кодексу встановлює особисті немайнові права фізичної особи, право власності, регулює зобов'язальні відносини, спадкування.

2. Цивільно-правові відносини

Цивільно-правові відносини – це суспільні відносини, урегульовані нормою цивільного права, учасники яких є носіями цивільних прав та обов'язків.

Суб'єктами цивільного права виступають фізичні й юридичні особи.

Громадяни як учасники цивільних правовідносин називаються особами фізичними. Правове становище фізичних осіб або їх цивільно-правовий статус визначається визнаною за ними законом правоздатністю і дієздатністю.

Правоздатність громадянина — це визнана за ним законом здатність мати цивільні права та обов'язки, тобто здатність бути суб'єктом цивільних правовідносин (стаття 25 ЦК). Правоздатність громадянина виникає в момент його народження і припиняється в момент його смерті. При цьому важливо підкреслити, що всі фізичні особи мають рівну правоздатність незалежно від їхньої статі, віку, національності, соціального стану, стану здоров'я або якихось інших ознак. Відповідно до статті 26 Конституції України іноземці й особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами або міжнародними угодами України.

Дієздатність — це визнана за громадянином здатність своїми діями набувати для себе права і створювати юридичні обов'язки. Дієздатність безпосередньо залежить від можливості людини усвідомлювати значення своїх дій і можливість ними керувати. У повному обсязі громадяни стають дієздатними з моменту настання повноліття, тобто з 18-ти років. При реєстрації шлюбу раніше цього віку вони також здобувають дієздатність у

повному обсязі. Дієздатність неповнолітніх є частковою. Так, особи у віці до 14-ти років самостійно можуть здійснювати лише дрібні побутові угоди, мати особисті права інтелектуальної власності. Особи у віці від 14-ти до 18-ти років, крім перерахованих дій, можуть самостійно розпоряджатися своїм заробітком або іншими доходами, здійснювати свої право повноваження власника на майно селянського (фермерського) господарства, бути вкладником кредитної установи. Всі інші дії ці особи можуть здійснювати з дозволу батьків або опікунів. Правоздатність і дієздатність громадян є властивостями невідчужуваними й у своєму розумінні визначаються тільки законом. Тому ніхто не може бути обмежений у правоздатності або дієздатності інакше як у випадках і в порядку, передбачених законом.

Юридична особа — організація, яка створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді (стаття 80 ЦК). При цьому вони також мають створюватися в одній із передбачених законом організаційно-правових формах: приватного чи державного підприємства, установи, того або іншого господарчого товариства, громадської організації тощо.

Юридичні особи як суб'єкти цивільного права також мають цивільну право- і дієздатність. Проте за своїм обсягом право- і дієздатність юридичних осіб залежить від мети їхньої діяльності. Мета діяльності юридичної особи визначається в його статуті або положенні. Правоздатність і дієздатність юридичних осіб є загальною, за винятком тих прав, що можуть належати лише фізичним особам від природи. При цьому і правоздатність, і дієздатність у юридичних осіб виникає одночасно, з моменту їхньої державної реєстрації, а здійснюється через їхні органи управління, які вибираються або призначаються у встановленому порядку і діють в межах прав, наданих їм законом або статутом.

Усі угоди юридичних осіб, які суперечать їхній спеціальній правоздатності, є недійсними.

Юридичні особи виникають у порядку, передбаченому законодавством України, де міститься комплекс юридично значущих дій, які здійснюються засновниками, і необхідні для створення юридичної особи.

Ознаками юридичної особи є:

Організаційна єдність.

Наявність відокремленого майна.

Самостійна майнова відповідальність.

Участь у цивільному обігу від свого імені.

Здатність бути позивачем і відповідачем в суді.

Припинення діяльності юридичних осіб відбувається в результаті їхньої ліквідації або реорганізації.

Юридична особа ліквідується:

— за рішенням власника або уповноваженого ним органа, який прийняв раніше рішення про його створення, у разі недоцільності подальшої діяльності юридичної особи або з інших мотивів;

— за рішенням суду або арбітражного суду у разі визнання юридичної особи—суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом, визнання недійсними установчих документів юридичної особи або рішення про його створення;

— за інших підстав, передбачених законодавством України. Реорганізація юридичної особи може здійснюватися у формі злиття, поділу, приєднання, виділу і перетворення.

4. Правове регулювання відносин власності

Відносини власності займають провідне місце в системі відносин, регульованих нормами цивільного права. Будучи врегульованими нормами цивільного права, вони також приймають характер цивільних правовідносин. Унаслідок цього учасники відносин власності виступають як носії визначених суб'єктивних цивільних прав і обов'язків.

Право власності розглядається у двох аспектах:

— об'єктивне право — система норм регулюючих відносини з належністю речі одній особі й відчуженість її від інших осіб;

— суб'єктивне право — належні власникові правомочності володіння, користування і розпорядження річчю (майном).

Правовідносини власності характеризуються низкою особливостей, властивих лише їм.

По-перше, для правовідносин власності характерним є те, що носієм суб'єктивних прав у них виступає тільки власник, а на протилежних щодо цього осіб покладаються тільки обов'язки. Інакше кажучи, головне значення у правовідносинах власності надається власникам, які полягають у володінні, користуванні і розпорядженні майном, яке йому належить, а не обов'язкам протилежних власникові осіб, що зводяться лише до стримування від учинення якихось дій. Тому правовідносини власності і визначаються через право власності як урегульовані законом суспільні відносини з володіння, користування і розпорядження майном.

По-друге, у правовідносинах власності власнику — правомочній особі протистоїть як зобов'язаний суб'єкт не одна особа або певна кількість осіб, а невизначена кількість зобов'язаних осіб. Усі особи, які є навколо власника і перебувають в межах його юридичної досяжності, мають зважати на належне йому право власності. У цьому розумінні правовідносини власності є абсолютними правовідносинами.

По-третє, у правовідносинах власності власник має змогу впливати на належну йому річ, не залучаючи до активного сприяння зобов'язаних осіб, оскільки його право власності спирається безпосередньо на закон і існує незалежно від права якої-небудь іншої особи на цю річ. Такі правовідносини власності вважаються речовими правовідносинами.

По-четверте, право власності пов'язане з поведінкою самого власника, а не зобов'язаних осіб. Тому поведінка останніх законом особливо (у позитивному плані) не регламентується.

Нарешті, по-п'яте, право власності — найширше з усіх майнових прав. Якщо інші майнові права створюють можливість особі використовувати річ в одному якомусь відношенні (орендар має право володіти і користуватися, зберігач — тільки володіти), то власникові належить і право володіння, і право користування, і право розпорядження майном. Ці правомочності складають зміст права власності.

Під володінням розуміється фізичне панування над річчю, під користуванням — вилучення корисних властивостей із речі, а під розпорядженням — можливість визначення юридичної долі речі (продаж, дарування, застава тощо).

Конституцією України передбачено, що власність в Україні виступає в таких формах: право власності українського народу, право приватної власності, право державної і комунальної власності.

Суб'єктом права власності українського народу є всі громадяни України. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади й органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Об'єктами права власності українського народу є земля, її надра, атмосферне повітря, водні й інші природні ресурси, розташовані на території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Суб'єктами права приватної власності визнаються фізичні особи або створені фізичними особами юридичні особи. Об'єктами їхньої власності можуть бути житлові будинки, квартири, предмети домашнього господарства, засоби виробництва, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживацького і виробничого призначення. Склад, кількість і вартість майна, що може бути у власності громадян, не обмежується, крім випадків, передбачених законом (наприклад щодо земельних ділянок).

Право комунальної власності — це право територіальної громади володіти, ощадливо й ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і у своїх інтересах належним їй майном як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Об'єктами права комунальної власності є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, земля, природні ресурси, підприємства, організації й установи, в тому числі банки, страхові організації, а також пенсійні фонди, житловий фонд, установи культури, освіти, спорту й інше майно, визначені законодавством як об'єкти права комунальної власності.

Суб'єктом права державної власності визнається держава. Об'єктами цієї форми власності є майно, необхідне для здійснення державою соціальної, господарської, іншої діяльності і для забезпечення її безпеки (майно, що забезпечує діяльність Верховної Ради України й утворених нею державних органів; майно Збройних Сил, органів державної безпеки, Державної прикордонної служби і внутрішніх військ; оборонні об'єкти; системи транспорту загального користування; майно державних підприємств, організацій і установ тощо).

Державні органи, уповноважені управляти державним майном, вирішують питання створення державних підприємств і визначення цілей

їхньої діяльності, реорганізації і ліквідації, здійснюють контроль за ефективністю використання і схоронністю довіреного їм майна, а також здійснюють інші, надані їм правомочності.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, при цьому всі суб'єкти права власності рівні перед законом. Права власності, з огляду на його основне значення в усій системі суспільних відносин, захищаються нормами різних галузей права: конституційного, адміністративного, фінансового, земельного, трудового, кримінального й цивільного. Разом з тим цивільне законодавство передбачає специфічні способи захисту права власності, засновані на сутності цього права як абсолютного і речового права. До них належать насамперед позов про витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов) і позов про усунення перешкод, що заважають власникові здійснювати своє право власності на майно (негаторний позов).

Віндикаційний позов — це вимога власника, який не володіє майном, до невластника, що незаконно, без відповідної правової підстави, заволодів ним, про відновлення права володіння річчю (стаття 387 ЦК). Позивачем у такому позові є власник, від якого майно неправомірно вибуло, а відповідачем — особа, що володіє його майном без достатніх на те підстав. Витребуваною може бути тільки та річ, що раніше перебувала у власника. В разі загибелі цієї речі, що перебувала в незаконному володінні в особи, до цієї особи пред'являється вже інший позов — позов із заподіяння шкоди.

Негаторний позов спрямований не на вилучення речі, а на здійснення певних дій для усунення перешкод, що заважають власникові повною мірою використовувати та розпоряджатися своїм майном (стаття 391 ЦК). Позивачем у цьому разі є власник, що володіє, а відповідачем — особа, що своєю протиправною поведінкою заважає власникові користуватися річчю (наприклад, якщо внаслідок складування будівельних матеріалів перекрито виїзд із гаража і неможливо використати автомобіль за призначенням).

5. Поняття й види цивільно-правових договорів.

Договором є угода двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків (ст. 626 ЦК). Разом з тим, для того, щоб договір міг створити бажані для сторін права та обов'язки у зобов'язанні, яке встановлене ними, він має відповідати умовам чинного законодавства, а саме: наявність у договорі дійсного наміру сторін на

встановлення між ними прав і обов'язків; володіння особами, що укладають договір, достатнім обсягом дієздатності; вільне вираження сторонами волі в договорі; досягнення мети, що не суперечить інтересам суспільства й засадам правопорядку. У низці випадків потрібно, щоб договір укладався й у визначеній письмовій формі (простій або нотаріально засвідченій). Недотримання цих умов робить договір недійсним.

В цивільному праві розрізняють такі види договорів:

1) за моментом початку дії розрізняють консенсуальні та реальні договори. Дія консенсуального договору починається з моменту укладання угоди учасниками договору, а дія реального договору з моменту передачі речі що становить предмет договору.

2) за наявністю вигоди у контрагентів розрізняють оплатні та безоплатні. Якщо виконання договору приносить майнову вигоду обом контрагентам, договір є оплатним, а якщо тільки одному він є безоплатним.

3) залежно від розподілу прав і обов'язків між сторонами розрізняють односторонні та двосторонні. У першому один контрагент має тільки права, а інший тільки обов'язки. У другому договорі права та обов'язки мають два контрагенти.

4) за змістом регульованої діяльності розрізняють майнові й організаційні договори. Майновий договір спрямований на безпосереднє отримання майна чи блага. Організаційний договір направлений для створення передумов одержання майнової вигоди.

5) головні та додаткові договори. Додатковий договір не може існувати без головного договору.

6) попередні та основні договори. Попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються у певний строк укласти основний договір на умовах, встановлених попереднім договором.

6. Спадкові правовідносини

Спадкуванням називається перехід цивільних прав і обов'язків померлого громадянина (спадкодавця) до інших громадян або юридичних осіб (спадкоємців). Спадкові правовідносини, тобто відносини, пов'язані з прийняттям спадщини, які врегульовані нормами права, виникають у разі смерті громадянина або визнання його померлим.

Цивільне законодавство передбачає, що спадкування може здійснюватися за законом або за заповітом.

Спадкування за законом може здійснюватися тільки тоді, коли воно не змінене заповітом.

Заповіт — це письмове, нотаріально засвідчене розпорядження громадянина про перехід у випадку його смерті належного йому майна до зазначених в заповіті осіб.

Часом відкриття спадщини визнається день смерті спадкодавця, а при оголошенні його померлим — день вступу в силу рішення суду про оголошення його померлим. У тих випадках, коли громадянин пропав за обставин, що загрожували йому смертю, або за підстав, що дають змогу припускати його загибель від певного нещасного випадку, днем смерті суд може визнати день передбачуваної загибелі цього громадянина.

Місцем відкриття спадщини визнається останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме, то місце, де перебуває майно або його основна частина.

Спадщиною (спадковим майном, спадковою масою) є усі права й обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини, існування яких не припиняються з його смертю.

Спадкодавцями як при спадкуванні за законом, так і за заповітом можуть бути громадяни України, іноземні громадяни й особи без громадянства, але не юридичні особи.

Спадкоємцями можуть бути громадяни, юридичні особи, а в деяких випадках і держава. Громадяни можуть виступати спадкоємцями як за законом, так і за заповітом, а юридичні особи — тільки при здійсненні спадкування за заповітом. Не можуть бути спадкоємцями ні за законом, ні за заповітом особи, що навмисно позбавили життя спадкодавця або кого-небудь зі спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя. При спадкуванні за законом спадкоємці поділяються на п'ять черг. Першими до спадкування призиваються в рівних частках спадкоємці першої черги, до яких належать діти, чоловік, жінка, батьки (усиновителі) померлих. До них належать і діти, зачаті за життя спадкодавця і народжені після його смерті, а також онуки і правнуки, якщо на час відкриття спадщини немає в живих того з батьків, що був би спадкоємцем. У тих випадках, коли спадкоємці першої черги відсутні або не приймають спадщину, успадковують у рівних частках спадкоємці

другої черги — рідні брати і сестри померлого, а також дід і бабка померлого як з боку батька, так і з боку матері. Якщо немає спадкоємців другої черги, до спадкування включаються спадкоємці третьої черги: рідні дядько і тітка спадкодавця. Якщо немає й їх, то в спадщину можуть вступити спадкоємці четвертої черги — всі особи, що проживають зі спадкодавцем однією родиною не менше п'яти років до відкриття спадщини. При відсутності спадкоємців четвертої черги до спадкування призиваються спадкоємці п'ятої черги — всі інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно. При цьому родичі найближчого ступеня виключають спадкування родичів подальшого ступеня споріднення.

За заповітом спадкодавець може залишити усе своє майно будь-якій особі як фізичній, так і юридичній. Проте ця воля заповідального розпорядження обмежена. Якщо заповідач цілком позбавляє спадщини своїх непрацездатних або неповнолітніх дітей (у тому числі усиновлених), непрацездатного чоловіка, батьків (усиновителів) і утриманців, то вони успадковують, незалежно від заповіту, обов'язкову частку.

Для отримання спадщини необхідно, щоб спадкоємець його прийняв. Визнається, що спадкоємець прийняв спадщину:

- якщо він фактично вступив в управління або володіння усім або частиною спадкоємного майна;
- якщо він подав у нотаріальну контору за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Такі дії мають бути зроблені протягом 6 місяців із дня відкриття спадщини. Не допускається прийняття спадщини з умовою або із застереженням.

8. Шлюбно-сімейні відносини

Шлюб — це вільний союз чоловіка і жінки, створений з метою продовження роду і породжує після його реєстрації взаємні права та обов'язки. Усі громадяни України мають рівні права в сімейних відносинах. Проте важливо підкреслити, що правове регулювання шлюбних і сімейних відносин здійснюється тільки державою і тільки шлюб, укладений в

державних органах реєстрації актів цивільного стану, визнається державою і породжує відповідні права та обов'язки між людьми.

Для реєстрації шлюбу необхідно дотримуватися обов'язкових умов:

- по-перше, це взаємна згода осіб, що вступають у шлюб;
- по-друге, необхідне досягнення шлюбного віку, що встановлюється для чоловіків у 18 років і в 17 років — для жінок. У виняткових випадках шлюбний вік може бути знижений відповідними виконавчими комітетами рад народних депутатів;
- по-третє, особи, які вступають у шлюб, мають бути взаємно інформовані про стан здоров'я одне одного. Проте за чинним законодавством ця умова не є обов'язковою.

Сімейний Кодекс України також передбачає перешкоди для реєстрації шлюбу. Не допускається реєстрація шлюбу між особами, з яких хоча б одна вже перебуває в іншому шлюбі; між родичами по прямій висхідній і спадній лінії, між повнорідними і неповнорідними братами і сестрами, а також між усиновителями й усиновленими; між особами, з яких хоча б одна визнана судом недієздатною. При недотриманні таких вимог, а також у разі, якщо буде встановлено, що шлюб укладався без наміру створити родину, у судовому порядку такий шлюб визнається недійсним.

Зареєстрований в органах реєстрації актів цивільного стану шлюб породжує між подружжям особисті і майнові права та обов'язки. До особистих належать права чоловіка і жінки на вибір шлюбного прізвища, поваги один до одного, громадянства, місця проживання, професії, а також права, пов'язані з вихованням дітей і вирішенням інших питань сімейного життя. Багато є майнових прав та обов'язків, які умовно можна поділити на три групи.

До першої групи належать права чоловіка і жінки на вступ одного з одним у всі дозволені законом майнові угоди (купівля-продаж, міна, дарування тощо), які, проте, не можуть обмежувати майнові права кожного з них або їхніх дітей.

До другої групи належать права та обов'язки чоловіка і жінки з управління майном, яке з'явилося в родині (заробітна плата й інші доходи, предмети домашньої обстановки, засоби виробництва, предмети домашнього вжитку).

Майно чоловіка і жінки поділяється на два види: загальне (спільне) [роздільне (індивідуальне)]

До загальної (спільної) власності чоловіка і жінки належить усе майно, нажите подружжям під час шлюбу і на яке вони мають рівні права. При розділі такого майна частки чоловіка і жінки визнаються рівними.

До роздільного (індивідуального) належить майно, що належало кожному з подружжя до вступу в шлюб або отримане ними під час шлюбу в дарунок або в спадщину, а також речі індивідуального користування (одяг, взуття й ін.). Проте, якщо роздільне майно під час шлюбу істотно збільшилося у своїй цінності внаслідок трудових або грошових витрат одного з подружжя або їх обох (наприклад, дерев'яний будинок був обкладений цеглою і капітально відремонтований), то воно може визнатися судом спільною власністю чоловіка і жінки.

До третьої групи належать обов'язки чоловіка і жінки зі взаємного утримання (аліментування). Аліменти на користь одного з подружжя, що є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги (до них належать дружини в період вагітності і протягом трьох років після народження дитини або ті, що перебувають у відпустці для догляду за хворою дитиною до досягнення нею 6 років), визначаються судом у твердій грошовій сумі.

Слід зазначити, що між особами, що одружуються, згідно з Порядком укладання шлюбного контракту, затвердженого 16 червня 1993 року Кабінетом Міністрів України, може укладатися шлюбний контракт, у якому передбачаються майнові права та обов'язки чоловіка і жінки, питання стосовно права власності на рухоме або нерухоме майно як придбане до шлюбу, так і під час шлюбу, на майно, отримане в дарунок або успадковане, а також питання щодо утримання чоловіка (жінки) і т.п. Водночас умови шлюбного контракту не можуть погіршувати стану чоловіка і жінки порівно з чинним сімейним законодавством.

Велику групу відносин, які регулюються сімейним законодавством, складають особисті і майнові відносини між батьками і дітьми. Юридичною підставою виникнення цих взаємних прав і обов'язків служить кровне походження дітей від визначених осіб, засвідчене у встановленому законом порядку. Якщо батьки були одружені, то вони записуються батьками в органах реєстрації актів цивільного стану за заявою кожного з них. У тому разі, коли батьки не одружені, реєстрація дітей провадиться за їхньою спільною згодою, а якщо вона відсутня, то батьківство може бути

встановлене в судовому порядку за наявності обставин, передбачених законом.

До особистих прав і обов'язків батьків стосовно своїх дітей належать: визначення особисто-правового статусу дітей (ім'я, прізвище, по батькові, громадянство і національність); репрезентування законних прав і інтересів своїх дітей; визначення місця проживання своїх дітей і витребування їх від будь-якої особи, що незаконно утримує чужих дітей; виховання і навчання дітей. Якщо батьки ухиляються від виконання своїх обов'язків або зловживають своїми батьківськими правами, то вони в судовому порядку можуть бути позбавлені батьківських прав.

До майнових належать права батьків і дітей на майно, а також аліментні обов'язки. За загальним правилом, при житті батьки не мають права на майно дітей, так само, як і діти не мають права на майно батьків. Батьки лише можуть управляти майном дітей у їхніх інтересах. Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей і непрацездатних повнолітніх дітей, що потребують матеріальної допомоги. При відхиленні від виконання цього обов'язку з батьків у судовому порядку стягуються аліменти. Кабінетом Міністрів України 26 лютого 1993 року затверджено перелік видів заробітків (доходів), які належать облікові при стягненні аліментів. Діти також зобов'язані утримувати непрацездатних батьків, або таких, які потребують допомоги, а аліменти з них на користь батьків стягуються у твердій грошовій сумі, виходячи з матеріального і родинного стану кожного з дітей і батьків.

У разі відсутності батьків або, якщо батьки з поважної причини не можуть утримувати дітей, то цей обов'язок може бути покладено на інших родичів (діда, бабку, брата, сестру, вітчима, мачуху або осіб, що постійно виховують дітей).

Сімейне законодавство достатньо повно регламентує також питання, щодо всиновлення (удочеріння) неповнолітніх дітей дієздатними фізичними особами, не позбавленими батьківських прав. Усиновлення виникає з моменту ухвалення рішення виконавчими комітетами районних, міських і районних у містах рад народних депутатів. З цього моменту усиновлені й усиновителі прирівнюються в правах і обов'язках до кровних батьків і дітей.

Опіка і піклування є важливим інститутом сімейного законодавства і встановлюються для виховання неповнолітніх дітей, що залишилися без батьківського піклування, для захисту особистих і майнових прав, інтересів цих дітей, а також повнолітніх осіб, що за станом здоров'я не можуть

самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки. Опіка встановлюється над неповнолітніми, що не досягають 14-річного віку, і над громадянами, визнаними судом недієздатними, а піклування — над неповнолітніми у віці від 14-ти до 18-ти років, над фізичними особами, визнаними судом обмежено дієздатними, а також над особами, що за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права. Опікуном або піклувальником призначаються за їхньою згодою повнолітні необмежені в дієздатності і не позбавлені батьківських прав громадяни, з осіб, близьких до підопічного. Опікуни самостійно укладають угоди й інші юридично значущі дії в інтересах підопічних, діють як їхні законні представники. Піклувальники над неповнолітніми або обмежено дієздатними дають згоду на здійснення тих угод, що за законом ці особи не можуть здійснювати самостійно. При піклуванні над дієздатними особами піклувальники сприяють їм при здійсненні ними своїх прав і виконанні обов'язків. Угоди, що торкаються життєво важливих інтересів підопічних, можуть відбуватися тільки з дозволу органів опіки і піклування.

7. Цивільно-правова відповідальність

Цивільне законодавство передбачає цілу низку заходів із захисту на випадок порушення суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб. Проте не всі ці заходи, у тому числі й передбачені в статті 15 ЦК, є заходами відповідальності.

Цивільно-правова відповідальність зумовлена іншими галузями права, — це покладання на особу, що порушила право іншої особи, несприятливих наслідків, передбачених правовою нормою. Разом з тим, для цивільно-правової відповідальності, що відрізняє її від інших видів юридичної відповідальності, характерним є насамперед те, що вона завжди виражається в покладанні на особу, яка порушила право іншої особи, додаткового обов'язку, котрий, до того ж, обмежує її майнові інтереси.

Іншою особливістю цивільно-правової відповідальності є те, що це завжди відповідальність перед потерпілим. Тому її варто відрізнити і від такого заходу відповідальності, який хоча й передбачено цивільним законодавством як стягнення, отриманого за протизаконним договором у доход держави, але за своєю природою є адміністративно-правовою відповідальністю.

Нарешті, не можна не зазначити й про таку особливість цивільно-правової відповідальності, як можливість добровільного виконання відповідного обов'язку.

Цивільне законодавство знає два основних види відповідальності — відповідальність за порушення прав, що випливають із договірних зобов'язань, які відповідно і називаються договірною відповідальністю, і відповідальність за порушення абсолютних прав (за посягання на них), названою недоговірною, або деліктною, відповідальністю. Деліктна відповідальність настає, наприклад, у разі порушення права власності, коли не можна його відновити за допомогою віндикаційного або негаторного позову внаслідок знищення або пошкодження майна особою, яка незаконно ним заволоділа..

Оскільки при порушенні абсолютних прав може заподіюватися майнова і моральна шкода, відповідно і деліктна відповідальність, у свою чергу, виражається у відшкодуванні майнової або моральної шкоди. Але вони завжди, як і договірна відповідальність, носять майновий характер.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України. – Харків: Одисей, 2003. – 56 с.
2. Цивільний кодекс України. – Харків: Одисей, 2006.– 224 с.
3. Сімейний кодекс України. – Харків: Одисей, 2006. – 110с.
4. Правознавство: підручник / В.Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, С.І. Шимон та ін.; За заг.ред. В.Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко. – К.: КНЕУ, 2003.
5. Правознавство: навчальний посібник / За ред. проф. П.Ф. Пилипенка // Львів “Новий Світ – 2000”, 2003 р.
6. В.В. Андрійчук, Б.А. Басе, О.О. Михайлов, Ж.Ю. Половникова Правознавство навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2003 р.
7. В. В. Копейчиков Правознавство: навч. посібник / За ред. В. В. Копейчикова. – К.: Хрінком-Інтер, 2000. – 860 с.

ДАТА: 14.04 та 21.04. 2020

Тема Трудове право

1. Поняття права на працю та трудових правовідносин.
2. Поняття трудового договору, його види.
3. Загальний порядок прийняття на роботу.
5. Розірвання трудового договору з ініціативи працівника, роботодавця або уповноваженого ним органу.
6. Робочий час та його види. Час відпочинку поняття та види.
7. Дисциплінарна відповідальність робітників та службовців
8. Матеріальна відповідальність робітників та службовців
9. Трудові спори та порядок їх розгляду.

1. Поняття права на працю та трудових правовідносин.

Право на працю є основним конституційним правом громадян України. Воно проголошене статтею 43 Конституції України, визнається за кожною людиною й є можливістю заробляти на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку погоджується.

Трудове законодавство регулює трудові й інші тісно пов'язані з ними суспільні відносини між працівником і власником підприємства, установ і організацій незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності. З трудовими правовідносинами тісно пов'язані правовідносини з працевлаштування, виробничого навчання, підвищення кваліфікації, нагляду і контролю за охороною праці, відшкодування збитку, заподіяного працівником власникові і власником працівникові, з державного соціального страхування, пенсійного забезпечення.

2. Поняття, сторони, зміст і види трудового договору.

Стаття 21 кодексу законів про працю України (далі — КЗпП) визначає трудовий договір як угоду між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом або фізичною особою,

за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену нею, дотримуючись внутрішнього трудового розпорядку, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган або фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці,

Трудовий договір є правовою формою реалізації громадянами права на працю, служить підставою виникнення й існування в часі трудових правовідносин. Для реального здійснення громадянами цього права держава створює певні умови, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми створення робочих місць, професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки працівників відповідно до суспільних потреб.

Сторони (учасники) трудового договору:

1) працівник. Для того щоб укласти трудовий договір, особа повинна мати трудову правоздатність і дієздатність(правосуб'єктність). Трудова правосуб'єктність має вікові межі : викликає з досягненням особою 16 років (у винятковому випадку за згодою одного із батьків чи піклувальника дозволяється прийом на роботу особи, що досягла 15 років, а також у вільний від навчання час при досягненні ними 14 років).

2) роботодавець – особа яка надає роботу, може бути власник засобів виробництва – юридична особа (підприємство, установа, організація) чи уповноважений власником орган, а також фізична особа, яка використовує найману працю.

Зміст трудового договору — це сукупність умов, які обумовлюються у разі його прийняття. У науці трудового права вони поділяються на два види: безпосередні, які виробляються сторонами в процесі укладання договору, і похідні — передбачені в законодавстві і поширюються на кожен укладений трудовий договір. Безпосередні умови, у свою чергу, також поділяються на дві групи: необхідні (обов'язкові) і додаткові (факультативні).

Необхідні — це такі умови, без досягнення угоди за якими трудовий договір не може бути укладеним. Додаткові — це умови, наявність або відсутність яких не впливає на сам факт укладання договору.

До необхідних умов трудового договору належать: місце роботи (підприємство, установа, організація), трудова функція працівника (спеціальність, кваліфікація, посада, професія) і розмір оплати праці.

Додатковими умовами трудового договору можуть бути угоди про іспит при прийнятті на роботу, про суміщення професій, про режим роботи, про надання житла тощо, але коли сторони побажали їх встановити і включили в трудовий договір, вони є обов'язковими для сторін, за умови, що вони не суперечать законодавству і нормативним угодам (відповідно до статті 9 КЗпП, умови трудового договору не мають погіршувати становище працівника).

Трудовий договір укладається, як в усній, так і в письмовій формах. Переважною, відповідно до частини 1 статті 24 КЗпП, є письмова форма, додержання якої є обов'язковим при організованому наборі працівників; при укладенні контракту; у випадках, коли працівник наполягає на укладенні трудового договору в письмовій формі; в інших випадках, передбачених законодавством. При письмовій формі трудовий договір укладається у двох примірниках, з яких один має бути у працівника. Тому в разі відсутності у працівника примірника трудового договору в письмовій формі необхідно вважати, що трудовий договір укладено в усній формі. Укладення трудового договору в будь-якій формі оформлюється наказом чи розпорядженням власника або уповноваженим ним органом про прийняття працівника на роботу. Отже, трудовий договір вважається укладеним і тоді (частина 3 статті 24 КЗпП), коли наказ чи розпорядження не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи. Але при цьому необхідно враховувати, що трудовий договір вважається укладеним за умови, що виконання роботи без видання наказу чи розпорядження доручено службовою особою, яка має право приймати на роботу або коли робота виконувалася з її відома.

Законодавство про працю передбачає, що трудовий договір поділяється за строком: безстроковий (на невизначений термін), строковий (на певний строк, встановлений за узгодженням сторін), і на час виконання певної роботи (тимчасові та сезонні робітники). Термін трудового договору має юридичні наслідки. Працівник, що уклав трудовий договір на визначений строк або на час виконання певної роботи, може звільнитися за власним бажанням тільки при наявності поважних причин, а працівник, що уклав безстроковий трудовий договір — без пояснення причин.

Різновидами договорів, укладених на час виконання певної роботи, є договори з сезонними та тимчасовими робітниками.

У порядку організованого набору трудові договори укладаються тільки з особами, які досягають вісімнадцятирічного віку, з чоловіками не старше 55

років і з жінками не старше 50 років, котрі за станом здоров'я можуть виконувати фізичні роботи, на які вони направляються.

Також різновидами трудового договору є:

- трудовий договір із трудящим-мігрантом;
- трудовий договір про надомну роботу;
- трудовий договір із державним службовцем;
- трудовий договір із молодим спеціалістом;
- трудовий договір, укладений з роботодавцем — фізичною особою.

3. Загальний порядок прийняття на роботу

Відповідно до статті 25 КЗпП власник або уповноважений ним орган не вправі вимагати від працівника, якого приймає на роботу, відомості про його партійну, національну належність, походження і документи, подання яких не передбачене законодавством.

При влаштуванні на роботу працівники зобов'язані подати трудову книжку і паспорт або інший документ, що посвідчує особу. Особи, які вперше шукають роботу і не мають трудової книжки, мають пред'явити довідку з будинкоуправління (ЖЕК) або сільської ради про останнє заняття, паспорт, диплом або інший документ про освіту чи професійну підготовку, якщо робота, на яку він приймається, потребує спеціальних знань. Неповнолітні, яким ще не виповнилося шістнадцяти років, замість паспорта подають свідоцтво про народження. Військовослужбовці, звільнені зі Збройних Сил України, Національної Гвардії України, Служби безпеки України, Прикордонних військ України, Цивільної оборони України, Управління охорони вищих посадових осіб України та інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України, подають військовий квиток. Звільнені з місць відбування кримінального покарання зобов'язані подати довідку про звільнення.

Власник або вповноважений ним орган не вправі вимагати від працівника подання різного роду довідок, відомостей про партійну і національну належність, походження, прописку та інших документів, подання яких не передбачене законодавством.

5.Порядок припинення трудового договору.

Відповідно до чинного законодавства України про працю підставами припинення трудового договору є: угода сторін; закінчення терміну трудового договору; призов або вступ на військову чи альтернативну службу; розірвання трудового договору з ініціативи працівника, власника чи уповноваженого ним органу; переведення працівника з його згоди на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборчу посаду; відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом із підприємством (установою), а також відмовлення від продовження роботи у зв'язку зі зміною істотних умов праці; набуття законної сили вироку суду, яких працівник засуджений до позбавлення волі чи іншого покарання, що виключає можливість продовження даної роботи; підстави передбачені контрактом; направлення працівника за рішенням суду в лікувально-трудова профілакторій.

Відповідно до статті 38 КЗпП працівник, що уклав трудовий договір на невизначений термін, має право розірвати трудовий договір, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні. При розірванні трудового договору через поважні причини власник або уповноважений ним орган має розірвати договір у термін, в який просить працівник. Поважними причинами можуть бути: переїзд чоловіка або дружини на нове місце проживання; переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість; вступ до навчального закладу; неможливість проживати у цій місцевості, підтверджена медичною довідкою; вагітність; догляд за дитиною до досягнення нею чотирнадцятирічного віку або догляд за дитиною-інвалідом.

Якщо працівник після закінчення строку попередження про звільнення не залишив роботу і не вимагає розірвання трудового договору, власник або уповноважений ним орган не вправі звільнити його з роботи за поданою заявою, крім випадків, коли на його місце запрошено іншого працівника, якому відповідно до законодавства не може бути відмовлено в укладанні трудового договору.

Інакше вирішується питання про розірвання строкового трудового договору з ініціативи працівника. Такий договір підлягає розірванню достроково за вимогою працівника у випадках його хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором, порушення власником

або уповноваженим ним органом законодавства про працю, колективного або трудового договору, а також у випадках, передбачених частиною 1 статті 38 КЗпП.

Власник або уповноважений ним орган вправі розірвати трудовий договір зі своєї ініціативи лише у випадках, прямо передбачених у законодавстві, і, як правило, з попередньої згоди профспілкового комітету підприємства.

Однією з таких підстав є зміни в організації виробництва і праці, у тому числі ліквідація, реорганізація (банкрутство) або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення кількості (штату) працівників (пункт 1 статті 40 КЗпП).

Робітники та службовці можуть бути звільнені у зв'язку з невідповідністю обійманій посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, що перешкоджають продовженню цієї роботи (пункт 2 статті 40 КЗпП). Звільнення на цій підставі припустиме, якщо неможливо перевести працівника за його згодою на іншу роботу. Закон установлює чіткі ознаки невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі.

Працівника можна звільнити за систематичне невиконання без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правил внутрішнього трудового розпорядку, якщо до нього раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення (пункт 3 статті 40 КЗпП), тобто робітники та службовці, що мають дисциплінарне чи громадське стягнення за порушення трудової дисципліни і порушили її знову, вважаються такими, що систематично порушують трудову дисципліну.

Підставою розірвання трудового договору є прогул (пункт 4 статті 40 КЗпП). Прогул — це відсутність працівника на роботі без поважних причин протягом усього робочого дня. Прогулом також слід вважати самовільне використання працівником чергової відпустки, днів відгулу, залишення роботи до закінчення строкового трудового договору. Прогулом визнається також відсутність працівника на робочому місці без поважних причин понад трьох годин протягом робочого дня безперервно або сумарно поза територією підприємства.

Працівник може бути звільнений за неявку на роботу протягом чотирьох місяців підряд унаслідок тимчасової непрацездатності, не враховуючи відпустки по вагітності і пологах, якщо законодавством не встановлено

триваліший термін збереження місця роботи або посади при певному захворюванні (пункт 5 статті 40 КЗпП). У практиці можливість звільнення працівника при неявці на роботу через хворобу, що тривала понад чотири місяці, ставиться в залежність від виробничої необхідності в такому звільненні. Підставою для звільнення може бути лише безперервна непрацездатність, що продовжується понад чотири місяці.

Законом допускається звільнення працівника у зв'язку з поновленням на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу (пункт 6 статті 40 КЗпП). Звільнення по цій підставі є законним, якщо неможливо перевести працівника за його згодою на іншу роботу.

Підставою для звільнення працівника є і його поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння (пункт 7 статті 40 КЗпП). На цій підставі можуть звільнюватися працівники, що перебували в робочий час на місці виконання трудових обов'язків у нетверезому стані або в стані наркотичного або токсичного сп'яніння. При цьому не має значення, відсторонявся працівник від роботи у зв'язку з зазначеним станом чи ні. Для працівника, робочий день якого не нормований, час перебування на роботі понад встановлену загальну тривалість є робочим.

Учинення за місцем роботи розкрадання (у тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу (пункт 7 статті 40 КЗпП), також може бути підставою для звільнення працівника з роботи.

7. Робочий час та його види. Час відпочинку: поняття та види.

. Робочий час - час, установлений законом або угодою сторін, протягом якого працівник зобов'язаний виконувати обумовлену трудовим договором роботу, вважається робочим часом.

Відповідно до статті 50 КЗпП нормальна тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень. Це правило поширюється на всіх працівників, крім тих, для кого встановлено скорочену тривалість робочого часу.

Скорочена тривалість робочого часу встановлюється 36 годин на тиждень для робітників та службовців у віці від 16-ти до 18-ти років. Для

осіб у віці від 15-ти до 16-ти років (учнів у віці від 14-ти до 15-ти років, що працюють у період канікул) тривалість робочого часу встановлюється 24 години на тиждень.

Тривалість робочого часу учнів, що працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу (24 або 36 годин) для осіб відповідного віку.

Робочий час робітників та службовців, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, має складати не більше 36 годин на тиждень.

Скорочений робочий час встановлений і для деяких категорій працівників, діяльність яких пов'язана з підвищеною інтелектуальною і нервовою напругою. До них належать, наприклад, лікарі, медичні сестри, викладачі і вчителі.

За згодою між працівником і власником або уповноваженим ним органом неповний робочий день або неповний робочий тиждень може встановлюватися як при прийнятті на роботу, так і згодом (стаття 56 КЗпП). Оплата праці в цих випадках проводиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку.

Режими праці, що можуть встановлюватися при роботі з неповним робочим днем, передбачають скорочення тривалості щоденної праці (зміни) на певну кількість робочих годин у всі дні робочого тижня, скорочення кількості робочих днів на тиждень при збереженні нормальної тривалості щоденної роботи, а також скорочення тривалості щоденної роботи на певну кількість робочих годин при одночасному скороченні кількості робочих днів на тиждень. При встановленні режимів праці з неповним робочим днем тривалість робочого дня, як правило, не може бути меншою за чотири години, а робочого тижня — меншою за 20—24 години відповідно при п'яти- і шестиденному тижні. Залежно від конкретних виробничих умов на підприємстві може встановлюватися інша тривалість робочого часу.

Під часом відпочинку в трудовому праві розуміється встановлений законом час, протягом якого робітники та службовці вільні від виконання своїх трудових обов'язків і який вони можуть використовувати на свій розсуд. Основними видами часу відпочинку є перерви протягом робочого дня, щоденні перерви (щоденний відпочинок), щотижневі дні відпочинку, святкові неробочі дні, відпустки.

Протягом робочого дня робітникам та службовцям має надаватися перерва для відпочинку і харчування (обідня перерва), що не включається в робочий час. Ця перерва має надаватися, як правило, через чотири години після початку роботи. Обідня перерва надається тривалістю не більше двох годин. Тривалість перерв і час її надання на кожному підприємстві встановлюються правилами внутрішнього трудового розпорядку. Протягом робочого дня працівникам можуть надаватися додаткові перерви, наприклад, для годування дитини, для обігріву, для відпочинку працівникам, котрі працюють на вантажно-розвантажувальних роботах, на роботах зі шкідливими умовами праці і т.д.

Щоденний відпочинок — це перерви в роботі між закінченням однієї зміни і початком другої. Тривалість щоденного відпочинку залежить від тривалості зміни, перерви на обід і режиму роботи. За загальним правилом тривалість відпочинку між змінами має бути із часом на обідню перерву не менше подвійної тривалості роботи в попередній день.

Робітникам та службовцям надаються вихідні дні. При п'ятиденному робочому тижні робітникам та службовцям надаються два вихідних дні на тиждень, а при шестиденному робочому тижні — один вихідний день. Залучення робітників та службовців до роботи у вихідні дні забороняється. Лише у виняткових випадках до роботи у вихідні дні залучаються окремі працівники з дозволу профкому, і тільки у випадках, визначених законодавством. Залучення працівників до роботи у вихідні дні оформлюється наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу.

У святкові неробочі дні робота на підприємствах, в установах, організаціях, як правило, не проводиться. У святкові дні допускаються лише роботи, припинення яких неможливе через виробничо-технічні умови (безперервно діючі підприємства), роботи, викликані необхідністю обслуговування населення (транспорт, зв'язок, лікарні тощо), а також невідкладні ремонтні, вантажно-розвантажувальні роботи. У цих випадках робота у святкові дні здійснюється відповідно до затвердженого графіка. Робота у святкові дні оплачується в подвійному розмірі. Грошова компенсація за роботу у святковий день може бути замінена наданням іншого вихідного дня тільки за згодою працівника.

Робітники та службовці мають право на щорічні відпустки. Щорічні відпустки надаються працівникам зі збереженням місця роботи (посади) і середнього заробітку.

Право на відпустку не залежить від місця роботи, обійманої посади або терміну трудового договору (безстроковий, строковий, на час виконання певної роботи).

Щорічна відпустка надається працівникам тривалістю не менше 24 календарних днів. Порядок надання щорічних відпусток, її тривалість встановлюється Законом України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 року.

8. Дисциплінарна відповідальність робітників та службовців

Порушенням трудової дисципліни є протиправне, винне невиконання робітником або службовцем трудових обов'язків. Дія (бездіяльність) працівника є порушенням трудової дисципліни лише при одночасній наявності таких умов: дія (бездіяльність) має бути протиправними, протиправна дія (бездіяльність) має бути винною, тобто зробленою навмисно або через необережність. Протиправна і винна дія працівника пов'язана з виконанням його трудових обов'язків.

Стаття 147 КЗпП як дисциплінарні стягнення передбачає догану і звільнення. Для окремих категорій працівників можуть бути передбачені й інші дисциплінарні стягнення.

До притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності власник або уповноважений ним орган має зажадати від порушника трудової дисципліни письмове пояснення, з тим щоб усебічно розібратися в причинах цього порушення. Відмова від подання пояснення не звільняє керівника від права накладання стягнення, а працівника — від дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарне стягнення накладається не пізніше одного місяця з дня виявлення проступку, не враховуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебуванням його у відпустці.

Дисциплінарне стягнення не може накладатися пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

За кожне порушення трудової дисципліни може бути накладене тільки одне дисциплінарне стягнення. Дисциплінарне стягнення оголошується в наказі чи розпорядженні і повідомляється працівникові під розписку в

триденний строк. Ознайомлення з наказом під розписку є гарантією того, що працівник у разі незгоди зі стягненням може його оскаржити.

Дисциплінарне стягнення до трудової книжки не заноситься.

Якщо протягом одного року з дня накладення дисциплінарного стягнення на працівника не накладалося нове дисциплінарне стягнення, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення. При відсутності нових порушень і нових дисциплінарних стягнень дисциплінарне стягнення, таким чином, знімається без спеціального наказу, а при їх наявності дія первісного стягнення зберігає чинність. Дисциплінарне стягнення може зніматися і до закінчення одного року, якщо працівник виявив себе позитивно, не припускав нового порушення трудової дисципліни.

9. Матеріальна відповідальність робітників та службовців

Матеріальною відповідальністю за трудовим правом є встановлений законом обов'язок сторони трудового договору відшкодувати збитки, заподіяні іншій стороні протиправними і винними діями.

Загальні підстави і умови матеріальної відповідальності визначені статтею 130 КЗпП. На відміну від цивільного права, що також визначає умови майнової відповідальності, трудове право виділяє з цих умов підставу матеріальної відповідальності — пряму дійсну шкоду. Лише тільки за наявності цієї підстави — шкоди — можна ставити питання про те, чи може працівник бути притягнутий до відповідальності, чи є умови цієї відповідальності.

Пленум Верховного Суду України в постанові від 29 грудня 1992 року № 14 «Про судову практику у справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками» роз'яснив, що прямою дійсною шкодою слід розуміти втрату, погіршення або зниження цінності майна, необхідність для підприємства провести витрати на відновлення придбання майна чи інших цінностей або провести зайві, тобто викликані внаслідок порушення працівником трудових обов'язків, грошові виплати.

Обмежена матеріальна відповідальність при заподіянні шкоди працівником полягає в обов'язку відшкодувати заподіяну з його вини шкоду в розмірі прямої дійсної шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку. Цей вид відповідальності є основним і настає в усіх випадках, коли

чинним законодавством не передбачено більшого розміру відшкодування. Така відповідальність є обмеженою, оскільки вона обмежується розміром середнього місячного заробітку працівника.

За шкоду, заподіяну підприємству, працівники несуть матеріальну відповідальність у повному обсязі тільки у випадках, прямо передбачених законодавством України. Перелік цих випадків дає стаття 134 КЗпП, яка передбачає вісім випадків такої відповідальності.

Повна матеріальна відповідальність застосовується лише в випадках, прямо передбачених законом, коли:

1) Між працівником і роботодавцем укладений письмовий договір про прийняття на себе працівником певної матеріальної відповідальності за незабезпечення збереження переданого йому майна;

2) майно було отримане працівником під звіт за разовим документом;

3) збиток заподіяно злочином;

4) збиток заподіяно працівником, що знаходиться в нетверезому стані;

5) збиток заподіяно нестачею. Навмисним знищенням або псуванням майна, виданного працівнику;

6) за законом на працівника покладено повну матеріальну відповідальність за збиток при виконанні трудових обов'язків;

7) збиток заподіяно не при виконанні трудових зобов'язань;

8) посадова особа винна в незаконному звільненні чи переведенні працівника на іншу роботу.

9. Трудові спори та порядок їх розгляду.

Індивідуальний трудовий спір – це спір між працівником і роботодавцем з питань застосування норм трудового законодавства, про які заявлено в орган, компетентний, розглядати трудові спори.

Органами, що розглядають трудові спори, є комісії із трудових спорів (КТС) і районні (міські) народні суди. Комісія із трудових спорів обирається загальними зборами (конференцією) трудового колективу підприємства, установи, організації з кількістю працюючих не менше як 15 осіб.

Працівник може звернутися до комісії із трудових спорів у тримісячний строк з дня, коли він дізнався або мав дізнатися про порушення свого права. У разі пропуску з поважних причин установленого строку комісія із трудових спорів може його поновити. Заява працівника, що надійшла до комісії, підлягає обов'язковій реєстрації.

Комісія із трудових спорів зобов'язана розглянути трудовий спір у десятиденний строк з дня подання заяви. Спори мають розглядатися у присутності працівника, який подав заяву, представників власника або уповноваженого ним органу. Розгляд спору за відсутності працівника допускається лише за його письмовою заявою. За бажанням працівника при розгляді спору від його імені може виступати представник профспілкового органу або за вибором працівника інша особа, в тому числі адвокат.

У разі незгоди з рішенням комісії із трудових спорів працівник, власник або уповноважений ним орган можуть оскаржити її рішення до народного суду в десятиденний строк із дня вручення їм витягу з протоколу засідання комісії чи його копії. Пропуск вказаного строку не є підставою відмови у прийнятті заяви. Визнавши причини пропуску поважними, народний суд може поновити цей строк і розглянути спір по суті. У разі коли пропущений строк не буде поновлено, заява не розглядається, і залишається в силі рішення комісії із трудових спорів.

Рішення комісії із трудових спорів підлягає виконанню власником або уповноваженим ним органом у триденний строк після закінчення десяти днів, передбачених на їх оскарження (стаття 228 КЗпП), за винятком випадків, передбачених частиною п'ятою статті 235 цього Кодексу.

Другою інстанцією розгляду трудових спорів є районний (міський) народний суд, що розглядає спори за заявою працівника, власника, або уповноваженого ним органу, у разі, якщо вони не згодні з рішенням КТС, а також прокурора, якщо він вважає, що рішення КТС суперечить чинному законодавству.

Коллективний трудовий спір (конфлікт) — це розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудова відносин щодо встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту; укладення чи зміни колективного договору, угоди; виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень; невиконання вимог законодавства про працю. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових

спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 року передбачає дотримання примирливої процедури.

Вимоги найманих працівників на виробничому рівні формуються і затверджуються загальними зборами (конференцією) найманих працівників або формуються шляхом збору підписів і вважаються чинними за наявності не менше половини підписів членів трудового колективу підприємства, установи, організації чи їх структурного підрозділу. Разом із висуненням вимог збори (конференція) найманих працівників визначають орган чи особу, які будуть представляти їх інтереси.

Розгляд колективного трудового спору (конфлікту) з питань встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту та укладення чи зміни колективного договору, угоди здійснюється примирною комісією, а питання виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень та невиконання вимог законодавства про працю, або в разі неприйняття рішення у строки, встановлені законом, розглядаються трудовим арбітражем.

Примирна комісія — орган, призначений для винесення рішення, що може задовольнити сторони колективного трудового спору (конфлікту), та який складається із представників сторін.

Примирна комісія утворюється за ініціативою однієї зі сторін на виробничому рівні — у триденний, на галузевому чи територіальному рівні — у п'ятиденний, на національному рівні — у десятиденний строк з моменту виникнення колективного трудового спору (конфлікту) з однаковою кількістю представників сторін.

Колективні трудові спори (конфлікти) розглядаються виробничою примирною комісією у п'ятиденний, галузевою та територіальною примирними комісіями — у десятиденний, примирною комісією на національному рівні — у п'ятнадцятиденний строк з моменту утворення комісій. За згодою сторін ці строки можуть бути продовжені.

Рішення примирної комісії оформляється протоколом та має для сторін обов'язкову силу і виконується в порядку і строки, які встановлені цим рішенням. Після прийняття рішення щодо вирішення колективного трудового спору (конфлікту) примирна комісія припиняє свою роботу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – с. 380-418.
2. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 1040 с.
3. Закон України “Про зайнятість населення” // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 14. – Ст. 170.
4. Закон України “Про охорону праці” // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 46. – Ст. 668.
5. Закон України “Про колективні договори і угоди” // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – ст. 362.
6. Закон України “Про державну службу” // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 57. – Ст. 49.
7. Закон України ‘Про оплату праці’ // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – Ст. 121.
8. Закон України “Про відпустки” // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.
9. Карпенко Д.О. Трудове право України: Курс лекцій. – К.: МАУП, 1999. – 246 с.
10. Короткін В.Г. Трудове право: прийняття на роботу і звільнення. – К.: МАУП, 1999. – 88 с.
11. Прокопенко В.І. Трудове право України. – Харків: Консум, 1998. – 360 с.
12. Трудове право України. Курс лекцій / За ред. П.Д. Пилипенка. – Львів: Вільна Україна, 1996. – 286 с.
13. Трудове право України. Підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. – К.: Т-во “Знання”, 2001. – 564 с.
14. Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право: підручник. – Х.: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2008. – 664 с.

